

РОМИ СРБИЈЕ У ХХІ ВЕКУ

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА
КЊИГА 109

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SPECIAL EDITIONS
Book DCLXXXVIII

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES
Book 109

COMMITTEE FOR THE STUDY OF THE LIFE
AND CUSTOMS OF THE ROMA

SERBIAN ROMA IN XXI CENTURY

Accepted for publication at the 9th Session of the Department of Social Sciences,
held on November 7, 2017, after being reviewed by Academicians *Tibor Varady*,
Professors *Sreten Vujović*, *Dragoljub B. Đorđević*, *Tamaš Korhec*, *Sanja
Zlatanović*, PhD, *Svetlana Ćirković*, PhD and *Božidar Jakšić*, PhD

E d i t o r
Academician
TIBOR VARADY

BELGRADE 2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Књига DCLXXXVIII

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 109

ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ЖИВОТА И ОБИЧАЈА РОМА

РОМИ СРБИЈЕ У XXI ВЕКУ

Примљено на IX скупу Одељења друштвених наука 7. новембра 2017. године
на основу рецензија академика *Тибора Варадија*, професора *Сретена
Вујовића*, *Драгољуба Б. Ђорђевића*, *Тамаша Корхеца*, др *Сање Златановић*,
др *Светлане Турковић* и др *Божидара Јакишића*

У р е д н и к
академик
ТИБОР ВАРАДИ

БЕОГРАД 2018

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнез Михаилова 35

Лектура и коректура
Невена Ђурђевић

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 300 примерака

Штампа
Службени гласник

САДРЖАЈ

<i>Предговор</i> – Тибор Варади	7
---------------------------------------	---

I ИДЕНТИТЕТ И ОБРАЗОВАЊЕ

Баја Лукин Сaitовић, <i>Успешност примене афирмативне акције у образовању Рома</i>	11
Баја Lukin Saitović, <i>Effectiveness of Affirmative Action Application in Education of Roma</i>	25
Свенка Савић, <i>Формирање студентског идентитета: ромски студенти и студенткиње смештени у студентским домовима Универзитета у Новом Саду</i>	27
Svenka Savić, <i>Students' Identity Forming: Roma Students Accommodated in University Student Dorms in Novi Sad</i>	57
Зоран Таировић, <i>Промена слике о Ромима</i>	59
Zoran Tairović, <i>Changing the Perspective of Roma</i>	69
Славица Денић, <i>Промене родног идентитета и интеркултуралност</i>	71
Slavica Denić, <i>Gender Identity Changes and Interculturalism</i>	81
Драган Тодоровић, <i>Протестантизација Рома: „бити“ и/или „имати“</i>	83
Dragan Todorović, <i>Protestantization of Roma: „to be“ and/or „to have“</i>	100
Биљана Сикимић, <i>Ковачи у Санџаку</i>	101
Biljana Sikimić, <i>Blacksmiths in Sandžak</i>	117

II ЈЕЗИК, ДРУШТВЕНО ОРГАНИЗОВАЊЕ И СТАНОВАЊЕ

Марсел Куртијаде, <i>Рађање и судбина идеје о стандардизацији писаног ромског језика у СССР, СФРЈ и Србији</i>	121
Marcel Courthiade, <i>The emergence of a project of language standardization for Rromani in USSR, SFR Yugoslavia and Serbia</i>	141
Горан Башић, <i>Друштвено и политичко организовање Рома у савременој Србији</i>	149
Goran Bašić, <i>Society and Political Organization of Roma in Modern Serbia</i>	165
Владимир Мацура, Злата Вуксановић-Мацура, <i>Процес израде урбанистичког плана за неформална ромска насеља – пример Мале Губе у Прокупљу</i>	167
Vladimir Macura, Zlata Vuksanović-Macura, <i>The Process of Formulation of an Urban Plan for Informal Roma Settlements – the Example of Mala Guba in Prokuplje</i>	189

III ЈЕДАН ЕСЕЈ

Michael Simmons, <i>No More Kings</i>	193
---	-----

ПРЕДГОВОР

У овом Зборнику сабрани су радови који проистичу из циклуса јавних предавања одржаних у Српској академији наука и уметности у организацији Одбора за проучавање живота и обичаја Рома током 2014, 2015. и 2016. године.

У уводним речима за свој познати *Српскохрватско-цигански речник*, издат 1947. године, Раде Ухлик каже:

„Дабоме, стара је наша навика да потцењујемо Цигане, један ванредно бистар народ, који, гурнут у страну, непризнат и презрен, у многим земљама живи у најцрњој беди. [...] Нови погледи и нови људи одредиће, међутим, и Циганима достојно место под заједничким сунцем, где ће им се указати прилика да развију своје позитивне способности...“

Од тада (од 1947. године) имали смо многе нове и још новије погледе, имали смо и разне људе на положајима, који су били сматрани за нове људе. Питање је докле смо стигли и где су и ко су данас Роми у Србији.

Радови сакупљени у овом Зборнику наравно не дају потпун одговор на ово сложено питање, али доказују да је оно важно. Теме јавних предавања током три године (2014–2016) биле су различите, али их је повезивала заједничка фокусираност на појаве, регулативе и понашања, која су постала значајна при тражењу одговора на питање: да ли ће Роми наћи „достојно место под заједничким сунцем“?

Неколико радова настоји да критички сагледа какве ефекте (и какве шансе) имају мере у домену образовања, као што су, на пример, мере афирмативне акције; и докле се дошло у тражењу „места под заједничким сунцем“ у студентском животу. Поред статистичких анализа, дате су и процене домета појединих мера и норми. У више радова (понегде повезано са образовањем) испитује се и идентитет, показатељи идентитета и значај идентитета, као и могућа коегзистенција сачуваног идентитета и интеркултуралности. У вези са идентитетом не поставља

се само питање чиме се Роми идентификују, већ и питање како на Роме гледају други, и какви су процеси утицали на формирање идентитета (на пример, процес протестантизације).

Један од значајних радова познатог ромског научника Куртијадеа посвећен је проблематици стандардизације ромског језика, те проблема и питања који се постављају у току њеног процеса. Посебан рад је посвећен и проблематици друштвеног и политичког организовања Рома, уз критички осврт на постигнуте резултате (и непостигнуте циљеве). Значајна је пажња посвећена и једном од кључних проблема у животу Рома (и њихове тежње за једнакошћу), а то је питање становања.

Зборник се завршава једним есејом, чији је аутор Мајкл Симонс (Michael Simmons), познати борац за црначка права у Америци и саборац Мартина Лутера Кинга. Од када живи у Европи, његову пажњу је сасвим логично привукао положај Рома и изражава жестоку критику према онима који Роме виде као једну другачију врсту људи, уместо да траже решење за превазилажење изопштености. Симонс поставља питање: “Why are Roma treated as a special form of the human race, and not as an oppressed people?”

Радови у овом Зборнику доприносе томе да се створи једна адекватнија слика о положају Рома у Србији (и не само у Србији), но при томе упозоравају, да то што се пред нама оцртава не треба да схватимо само као слику, већ и као задатак.

Академик Тибор Варади

ПРОМЕНА СЛИКЕ О РОМИМА

Зоран Таировић*

А п с т р а к т. – Процес транзиције и пројекти модернизације у већини постсоцијалистичких друштава у Европи, а самим тим и на Балкану, реализовани су у форми деформисане имитативне модернизације или контрамодернизације. Роми су и даље периферија, али овога пута Европске уније. Пред њима је неизвесна будућност у лику алтернатива: перспектива постмодерног тоталитаризма са технократском диктатуром, или формирање човечанства као заједнице равноправних грађана и народа у духу модела социјалдемократске глобализације света са респектом богатства културних различитости света, са глобализацијом разумевања и солидарности међу народима. Дакле, и на нама савременицима је велика одговорност какав ће облик, лик и суштину имати будућност човечанства – да ли ће се оно развијати у кључу хуманизације друштва и еманципације човека, или пак нових облика социјалног, политичког и културног поробљавања. Идентитет Рома, као и слика о Ромима у Србији и Европи, сведен је на маргинализовану димензију културе, а културна традиција Рома подвргнута је иронизацији и вулгаризацији од стране већинске и других мањинских заједница. Ромска култура, артефакти, уметници, формално су невидљиви и немају препознатљивост у друштву. Овај рад указује на потребу промене слике о Ромима у свету и даје могућ методолошки оквир за промену парадигме.

Кључне речи: култура, идентитет, слика, Роми

У постиндустријском стадијуму развоја друштва, уметничка и културна активност постају интензивније, а покреће се и дијалог између стваралаца и јавности. Настају другачији услови за културно-уметничко стваралаштво, производњу културних добара, њихово обликовање у концепте доступне културној јавности, чије се поље ре-

* Академски сликар, „Интеркултурални театар“, Нови Сад

цепције све више шири. Тако расту и културне потребе и интересовања човека, што подразумева освешћену активност стварања материјалних и духовних вредности којом се појединац издиже изнад свакодневног живота ради активног сазнавања, квалитетне комуникације и естетског просуђивања. Свет је остао ускраћен за контекст културних вредности у којима су Роми партиципирали. Питање је како је ова невидљива структура опстајала у националним контекстима, а контексти су претрпели систематизацију у европском систему културних вредности (Таировић, 2015). Креативно хаотично стварање, како пише Исак Адижес (Adižes, 1995), човек настоји да претвори у организован и стимулативан амбијент, чија је сврха продукција, дифузија и рецепција универзалних културних и уметничких творевина, подизање свести свих слојева популације, не само у циљу развоја културних потреба већ и културне потрошње. Зато треба применити економске параметре функционисања културе, али најпре изградити менаџмент у култури као систем управљања, подржавања и организовања културне и уметничке продукције унутар културних институција. Питамо се где су ту Роми? Да ли они партиципирају? Роми немају културне институције. Да ли Роми познају менаџмент, или је, можда, сврсисходније питање: да ли менаџмент познаје Роме, осим из позиције потпуне вулгаризације ромског културног бића? Менаџмент представља свесну делатност једне институције у смислу проналажења најефикаснијих организационих решења и модела који доприносе развоју културе, њене делатности, као и обезбеђивању оптималних услова за стваралачки рад, његов пласман и пријем у јавности, те побољшање квалитета живота појединца, друштвених група или заједница. Стога је незаобилазно и маркетиншко истраживање публике, у смислу анализе форми успостављања веза с публиком и њеног (не)учествовања у културном животу једног друштва. Роми учествују само у забавама економских елита као предмет „супкултурних достигнућа” која те елите масовно конзумирају, при томе одржавајући ирационални супериорни став. Да ли се помоћу оваквог односа могу створити услови за реализацију културе у антрополошком значењу, као матрице на којој су кодирани сазнајни вредносни системи једне друштвене групе или заједнице – обрасци мишљења веровања и понашања – и средства њиховог испољавања (језик, рад, становање, исхрана, одевање, обичаји, веровања, митови, легенде, народна уметност итд.)? Да ли се прихвата чињеница да култура и уметност наступају као авангардне снаге које тумаче друштвене промене, да као *spiritus movens* антиципирају нове друштвене вредности, те да су део опште развојне политике? Или сви субјекти у култури, или хегемонија над културом? Стога је неопходно да Роми преузму неки од постојећих теоријских модела менаџмента и маркетинга и њихове практичне примене у области културе, у

чијем се домену врши одгонетање творевина симболичког карактера (Драгићевић Шешић, Стојковић, 2000). Не може се оспорити да целокупни културни развој зависи од његовог планирања, а уколико оно не постоји, онда се овај процес одвија стихијски и фрагментизовано. Да ли код Рома постоји планирање културног развоја? Када се стратешки планира (краткорочно и дугорочно), сва енергија и сва средства усредсређују се на остварење програма културног развоја. Међутим, ако се лоше планира или ако циљеви, приоритети и методе нису јасно дефинисани (или зависе од државне идеологије), онда се не може очекивати ни друштвени ни привредни напредак, нити очување интегритета ромске културе. С тим у вези, циљеви и задаци менаџмента у култури односе се на изградњу модела културног живота, планирање развоја културе, успостављање односа сарадње међу институцијама, као и организовање процеса управљања, продукције и дифузије „производа“ културе. Чињеница је да Роми немају институције, тако да организовање процеса управљања и продукције јесу само фикција у којој се Роми уводе формално у целокупни културни контекст, а да при томе не партиципирају – суштински, имају „паралисан културни статус”. Да би се успоставио и развио модел културних делатности, требало би поћи од одређивања правца развоја културе једне заједнице, у овом случају ромске, односно културне политике, што се може остварити помоћу одговарајућих мера, средстава и активности. У свему овоме, важно је схватити сложену структуру друштва и вишеслојност културних идентитета, имајући у виду да је и то део културне политике, која сама по себи треба да се односи и на подстицање стваралаштва, као и културне анимације. Може се рећи да је културна политика данас јединственија у представљању антиелитистичких наратива, константнија у разноликости идентитета и различитости људских бића, јер, као културна димензија социјалне политике, она мора да стави акценат на развој људских вредности – једнакости, демократије и слободе културног изражавања – али и да створи услове за њихово остваривање.

„Сама ствар стоји пред нама онаква каква је с нашег становишта” (Хајдегер, 2004, 71). Каква је слика о Ромима у свету? Како Роме доживљавају нероми и њихови политички лидери, односно, шта знају други о Ромима и на који начин долазе до информације о Ромима? Шта је то ромски идентитет и како се он ствара, а како се пројектује према неромима? Шта су ромске владине и невладине институције чиниле и шта чине за бољу препознатљивост ромског идентитета? Да ли та настојања имају икаквог ефекта? Колико се ромски стандарди разликују од западних и источних стандарда? Како Роми користе промотивну комуникацију као средство политичког деловања? Колико се слика о Ромима одражава на њихов међународни положај, односно може ли се квалитетнијом сликом допринети бољем политичком положају Рома у свету? То

су само нека питања на која треба одговорити. Потребно је анализирати садашњу слику о Ромима у свету и међународним односима.

Многи људи у свету јако мало знају о Ромима, неки о њима имају делимичне информације. Они који Роме боље познају, сигурно их не доживљавају кроз политичку пропаганду. Они своју слику о Ромима граде пуно дуже и потпуније, имају темељнију спознају о ромској историји, ромским потенцијалима, искуствима. Имају своје мишљење о информацијама из медија, стереотипима и слично. Њихову слику о Ромима употпуњује чак и недостатак информација, често погрешна информација о појединим чињеницама. Тако долази до ситуације да нека јавност Роме доживљава као пријатеље, симпатичне и живописне људе са интересантном културом, док их друга доживљава као неуљудне и инфериорне. Управо захваљујући таквим ставовима других о Ромима, граде се појединачне личне слике, или ставови о Ромима, који, опет, заједно праве глобалну слику о Ромима, то јест праве ромску слику у међународној јавности. Такво мњење, које деле и доносиоци одлука у међународним односима, односно они који на њих могу да утичу, свој однос према Ромима граде на пуно ширим темељима, а не само на темељу политичких одлука и потеза актуелне владајуће елите. У којој мери се та слика других о Ромима одражава на међународни положај Рома, односно колико утиче на Роме и њихову судбину, тешко је директно показати постојећим научним методама утврђивања међузависности. Међутим, то Роми свакодневно осећају. Захваљујући процесу глобализације, све већем утицају медија на друштво, јачању улоге јавности при доношењу политичких одлука, слика о Ромима би требало да игра све значајнију улогу при доношењу различитих политичких одлука, и то врло често на штету рационалног приступа и темељног проучавања појединих компаративних „предности или недостатака“ ромског народа. С друге стране, повољна слика о Ромима може чак „засенити“ рационалне дилеме, односно просуђивање које би Роме водило до другачијег закључка.

Када је реч о Ромима у источној Европи, они су већ другу деценију од како је у Европи почела транзиција ‘посткомунизма’, колатерална штета уједињене Европе. Са друге стране, „Декада Рома” има свој специфичан ток и он је несумњиво последица околности којима се Роми излажу, делимично измењеног карактера који слугује на квалитет, а суштински непромењене бити. Снага Декаде јесте видљивост Рома на мапи од заједнице до институција ситета. Сада, логично, треба инсистирати на изградњи културних институција. Међутим, постоје аспекти културне дистанце према којима изгледа да преображај друштва још није заправо почео. У контексту текућих европских интеграција а са насловом „Роми, културна мањина и мањина културе”, просто, немушто се траже одговори на питање до које мере је интерактиван

однос ромских и домицилних културних ентитета, тражи се простор акултурације као једног облика међукултурних дејстава (Коковић, 2005). Такође, и да ли је промена слике ромског културног корпуса могућа у датим околностима, а да аутентичност Рома не буде поништена? У сваком случају, цивилизацијски токови изискују извештан облик преображаја који се поставља као неопходан да би ромска култура могла да буде интегрисана у друштвену целину. Метафорично описивање атмосфере око очекиваних промена слике о Ромима а у контексту друштва у Србији, као и проналажење разлога због којих још увек не долази до преласка претпостављеног „прага преображаја”, може послужити за разјашњење постојеће проблематике идентитета, слике и друштва.

У контексту текуће „транзиције”, слике преображаја се спонтано рачвају у два различита правца, зависно од перцепције друштвене политичко-економске ситуације. С једне стране, изгледа као да слика о Ромима у Србији већ дуго „стоји на прагу” преображаја те као да чека да са српским изласком у Европу и сама „поевропеји”, или заличи на европски систем културних вредности који априори сматрамо да је потребан Ромима. Разлози због којих они још нису прешли тај праг, те због којих не долази до очекиване промене слике, тема су за истраживање које би могло значајно да побољша (само)спознају самих Рома. С друге стране, многи припадници ромског националног корпуса у Србији имају доживљај као да слика о Ромима у овом друштву „виси над понором”. Та метафора уједно представља објашњење за дуготрајни друштвени отпор променама, као да захтев за променама долази искључиво споља, а не да потиче из унутрашњих потреба Рома.

Овакав доживљај промене слике заснива се на страху који се сам собом потхрањује – страху од ништавила самонестајања. Зато је изазов друштвеној теорији осмишљавање емпиријског истраживања које би се усмерило на разлоге евентуалне оправданости тог страха. Ово постаје нарочито интересантно ако се има у виду трајање овог проблема кроз различите друштвенополитичке епохе. Примарни циљ таквог истраживања би, дакле, био да установи разлоге који у садашњем временском и просторном окружењу доводе у питање одређене аспекте ромског идентитета и слике о Ромима. Наравно, претходно би требало одредити који су то аспекти. Тим истраживањем би се направила анализа елемената идентитета, а такође би се могли утврдити и чиниоци који представљају препреке за самоуспостављање пожељне слике Рома у Србији. Затим би требало проверити да ли значајан број припадника већинског друштва и даље утиче на креирање атмосфере коју Роми доживљавају као опасност и непријатељство. У даљем току би требало означити шта у контексту транзиционих трендова може да представља непријатеља (спољашњег и/или унутрашњег), а у контексту ромског националног корпуса идеје које Роми имају о томе шта њихова слика

треба да буде. Без ближег разумевања наведених тема постоји велика вероватноћа да ће нејасноће које међу Ромима омогућавају „лов у мутном“, и даље опстајати као устаљени вид спречавања промена, било у правцу унутрашњег интегрисања идентитета, било у правцу спољашње интеграције у заједницу европских народа и, на крају крајева, опструкције слике самог живота Рома. Упркос наведеним иневолутивним тенденцијама, претпоставка је да, у овој ери глобалних промена, већина припадника ромске заједнице прихвата идеју промена. Након испитивања у којој мери је то заиста случај, треба показати да ли је, и колико, разлог за то утицај српског друштва и европске заједнице, а у којој мери је промена нека врста пројекције проистекле из примамљивости европског животног стандарда. То би требало да постане евидентно уколико поменути прелазак ‘прага преображаја’ постане не само спољашњи услов за европску интеграцију друштва у Србији, већ и мотив Рома за интеграцију са Србијом и Европом која подразумева реализацију потенцијала идентитета погодног за усклађивање с друштвима Евро света. Предуслов за то је да се утврде неопходни цивилизацијски елементи идентитета који су такође кључни као подлога за очување и преношење разноврсне традиционалне баштине ромске културе са новом сликом кроз презентацију у Србији, Европи и свету.

Промене које је донела протекла деценија показале су да ‘период транзиције’ у еру глобализације није донео ни Декадом одговарајући преображај идентитета традиционалне културе Рома. Такозвани ‘период транзиције’ са акцентом на Декаду односио се више на економске и политичке аспекте друштвених промена код Рома, а будући да су ови аспекти *exdefinitionem* одвојени од културе, то је овај вид преображаја идентитета и слике суштински остао нерешен. Дакле, Декада је учинила Роме видљивим на мапи од заједнице до институција система, стекли су се услови за стварање културних институција, и било би крајње логично да те институције активно инсистирају на проучавању ромског идентитета под нужним предзнаком промене слике која је последично битна за спуштање међунационалних тензија и бољег разумевања ромске културе од стране већинске и осталих заједница. „Дакле, егзистенције се у својој појави не могу подвести под тоталну целину једног знања. Оне нису преносиве као познато бивство које би увек било за све исто” (Јасперс, 1989, 519).

Формирање институција културе учинило би да култура постане свеопшти медијум друштвеног ткања код Рома, док би активан однос према свету појачао Ромима доживљај целине света, који је, не кривцом Рома, урушен, а почивао је на односу према Ромима као оностраном, далеком и некомуникативном феномену. Логично је да је култура Рома почела да ишчезава у перцепцији других. Њихова култура, која је некада обједињавала људске делатности и доживљаје у европском

систему културних вредности, насилно је потиснута у јединствено културно устројство ништавила и губила је своју моћ. Ово поткрепљујемо лиотаровским запажањем да је ‘с нестанком култа – остала култура’, а у контексту Рома, њиховим сељењем у невидљиви друштвени простор, култура је растакана у националне заједнице и апсолутно се претворила у невидљиво, али као жива ствар: с нестанком видљивости, остала је и опстала култура. Гледано с тог становишта, идентитет Рома као и њихова слика у Србији и Европи не само да је сведен на ову маргинализовану димензију културе, него је, у условима који су постојали, културна традиција Рома имала бројних препрека кроз иронизацију и вулгаризацију током свог опстајања, а од стране нерома. Ово се, на пример, јасно види кроз формално стање невидљивости ромске културе, артефаката, уметника, који у друштву немају препознатљивост, тим пре што друштво у целини нема однос ни према индивидуалној личној креативности која је битно полазиште сваке виталне културе.

Антрополошка проучавања су показала неодвојиву повезаност културе и личности. Личност је покретачки принцип културе. Кроз различите културне облике личност трансцендира своју сопствену природу. Посредством уметности и других видова културе личност своју сопствену природу преображава у универзалну. Обично се сматра да проучавање човека у конкретном контексту његове културе представља могућност да се схвати да је култура људска творевина, а не прича о безличним силама.

Искуство Рома сведочи о неангажману, у ширем друштвеном смислу, да се препознају, прихвате и употребе креативни импулси Рома. Сва креативна решења која су Роми могли имати у друштвеном консензусу уважавана су кроз односе који могу бити успостављени само посредством индивидуалних чланова друштва или утицајних нерома, који су се „смиловали на ромску јадиковку” или који истински разумеју друштвене контексте и културу. Чиме год да је била припремана или колико год да је трајала, ова негативна традиција је постала део преовлађујућег менталитета или такозваног ‘друштвеног карактера’.

У том смислу би требало истражити из којих разлога изгледа да они који управљају друштвом не препознају импулсе и иницијативе Рома. Управо они који у својим рукама држе полуге власти на различитим нивоима допуштају и омогућавају да Роми остану лоше организовани и на тај начин покривају корупцију и траће позитивне друштвене потенцијале. Период транзиције је можда пробудио наду у приватно предузетништво, али у општој атмосфери несигурних и неодређених правила све што је ромско је гурнуто у „лов у мутном“ или је принуђено да тавори и пропадне у борби с нелојалном конкуренцијом моћнијих учесника. Уосталом, нису сви способни за предузетништво, али је логично да сви чланови заједнице имају интерес

да своју заједницу организују као целину која почива на уважавању општег добра. Оно би требало да буде посреднички план позитивне спреге заједнице и појединаца, али управо је опште добро постало концепт који је најпроблематичнији за реализацију ромске културе у друштву. Као да је идеја општег добра током историјских догађања жестоко потиснута из свести Рома, и то веома често управо оних који настоје да заузимају места у друштвеној хијерархији чинећи то искључиво из себичних побуда. Социјалистичко растакање традиционалних одређења, која су служила да омогуће јасно разликовање вредности, последњи период транзиције је допунио новим распршивањем вредности које су за време владавине комунистичке идеологије постале темељи својеврсне традиције. Анализа и компарација ових вредности, као елемената различитих традиција, могле би показати њихове дубинске сличности, мада су оне, за разлику од уочљивих и истицаних разлика, углавном остале скривене.

Упркос краховима вредности и прекидима претходних традиција, једино ромско самосвесно поимање може омогућити прихватање неопходно болних момената који обично претходе сваком процесу обнове. Ако се, уместо тога, транзиција и Декада виде претежно као неред који настаје мењањем поретка, слично као раније социјалистичка револуција, тешко се може спречити појава нихилизма, а он је препрека за конструктивно делање.

Битно је схватити шта треба чинити да ситуација у коју нас доводи такво виђење остане атрибут прошлости, а не да и даље служи као оправдање и изговор, пошто је данак који Роми плаћају будућности већ почео.

Свака културна еволуција подразумева самосвест, то јест, свест о различитим односима између онога што осећамо као израз сопственог идентитета и онога што нам изгледа да није наше сопство. То је способност да се након опредмећења у својим делима вратимо себи да би се преиспитали ко смо. На тај начин је самосвест извор свести и креативности. Само је човек способан да буде свестан и само је свестан човек у стању да преображава себе и своје окружење. Но, ако је тачно да разумевање које имамо о себи јесте у извесној мери претпоставка разумевања света, тачно је и обрнуто. За разумевање ове теме треба прихватити да ниједно друштво, па ни Роми, нису неки неутралан објект антрополошког проучавања, него су део глобалног система, чији доминантни људи, како каже Фридман, 'конституишу његов колективни субјект'. Зато је свако друштво, па и ромски корпус, производ његове трансформативне интеграције у глобални систем. За ту трансформацију је потребна експертска анализа идентитета и промена слике. Реч је о новој врсти колективности која не потискује индивидуалност, различитост и креативност, јер потиче од свести ко-

лектива човечанства. То свесно конструисање универзалног човека не може се постићи механичком универзализацијом. Настојањем на униформизовању целине света, сталним произвођењем ‘велике приче’, модернизација омогућава одржавање доминације пасивизујући на маргинама антрополошки ‘другог’. Универзалност духовне еволуције је потпуно супротна томе. Она је усмерена на проналажење синергијског поретка усклађујуће повезаности која поштује различитост избора и идентитета. С обзиром на то да идентитети у глобалним процесима пре свега представљају елементе културе, концептуално одвојене од економије и политике, то између осталог значи да избори индивидуа и друштва, који су материјално утемељени, треба да нађу смисао у духовном, које по себи представља врхунску културу. Избори који се чине с тог полазишта досежу смисао и у себи и у свету као целини. Што се тиче Рома, брижљиво планирана културна стратегија може допринети постављању нових оквира, који би могли да буду стимулативни за развој опште свести у свим неопходним правцима друштвених кретања Рома, уколико оствари колективну подршку која се односи и на свакодневни живот индивидуа и друштва (Вукадиновић, 2003). Уважавање природних ресурса представља при том *conditio sine qua non* достојанственог односа према локалном и глобалном окружењу. Ово подразумева одговорност као неопходан елемент духовне еволуције идентитета колектива посредством индивидуа које ће себе видети као ћелије универзалног човека са јасном визијом која појачава слику истог тог појединца.

Укажимо на то, да је досадашња типична представа, слика о Ромима, заснована на стереотипима и предрасудама, те да је исход, резултат тога изложеност Рома дискриминацији и расизму. То јесте један од разлога зашто се указује на неопходност рада на промени слике тј. представе о Ромима.

Слика једног народа почиње у њему самом. Ниво задовољства и мотивације истог тог народа мерљив је процес на који се може утицати. Једна од лепших и лако памтљивих дефиниција презентације уопште, каже да је идеал да идентитет буде једнак слици. Ово реферисање односи се на све народе. У овом случају, случају Рома, шта је идентитет а шта је слика? Идентитет Рома је објективна статична категорија која утврђује особености конкретно овог народа и спољни знак (визуелни и материјални), којим се та иста особеност пројектује и комуницира са јавношћу, док је слика субјективна динамична категорија, у овом случају импресија, утисак о Ромима коју има јавност и која настаје на основу перцепције идентитета. Репутација Рома јесте вредносни суд, реноме, углед, опште уверење о њима.

Друштвена комуникација јесте и процес превођења идентитета у слику и репутацију. Можемо рећи да је идентитет Рома оно што он

у суштини јесте тј. веровања, ставови, култура. С друге стране, слика јесте представа коју јавност има о Ромима. У реалности су могућа три односа ових ствари:

1. Када је слика боља од идентитета, тј. када јавност има бољу слику о неком него што он у ствари јесте.
2. Када је идентитет бољи од слике, тј. када ромски народ или појединац имају лошију слику у јавности од реалне.
3. Када је идентитет једнак слици, што је идеална ситуација.

Креирање слике о Ромима је захтеван и дуготрајан посао. Као и код сваке друге друштвене активности, мора се знати ко су актери. У овом случају су то Роми. Досадашња пракса је показала да је то била стихијски наношена палета боја стереотипа. Исход нам је јасан. Роми су жртве исте праксе. Да би се извршила промена, мора се, пре свега, извршити анализа тренутне ситуације. Кључни елементи при креирању слике о Ромима јесу учесници у креирању; уколико они не схвате циљеве одређене креиране слике, ако их не примене у јавности, изостаће жељени резултати. Једино ако сви схвате значај промена и ако их усвоје као заједничке вредности, може се очекивати позитиван резултат.

Концепт рада на промовисању идентитета настоји да уједначи (стандардизује) оно што Роме, у овом случају, чини јединственим и настоји да отелотвори њихову историју, филозофију и вредности а у циљу афирмације тог народа. Само тада се може трагати за идентификацијским слојевима битним за ромску културу. Промена слике о Ромима јесте предуслов за увођење невидљивог корпуса ромске културе у сферу видљиве гекултурне матрице, чиме би се обезбедило њено трајно равноправно и мериторно учешће у светској културној интеракцији.

ЛИТЕРАТУРА

- Адижес, др Исак, *Менаџмент за културу*, АСЕЕ Д.О.О., Нови Сад, 1995.
 Драгичевић Шешић, Милена и Стојковић, Бранимир, *Култура – менаџмент, ани-мација, маркетинг*, СЛЮ, Београд, 2000.
 Хајдегер, Мартин, *Доба слике света и Шумски путеви*, Плато, Београд 2004.
 Јасперс, Карл, *Филозофска оријентација у свету*, Издавачка књижница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 1989.
 Коковић, Драган, *Пукотине културе*, Прометеј, Нови Сад, 2005.

Таировић, Зоран, „Симболика ликовне уметности Рома и европски систем културних вредности“, докторска дисертација, Нови Сад, 2015.

Букадиновић Срђан, *Процеси стратегијског истраживања и планирања у култури као инструменти културне политике у транзицији*, Центар за развој и истраживања културе Републике Црне Горе, Подгорица, 2003, преузето са сајта :<http://www.zaprokul.org.yu/latinica/projekti.html>

Zoran Tairović

CHANGING THE PERSPECTIVE OF ROMA

S u m m a r y

The process of transition and modernization projects in most post-socialist societies in Europe, and therefore in the Balkans, were realized in the form of deformed imitative modernization or counter-modernization. Roma are still on the margins, but this time on the margins of the European Union. They are facing an uncertain future, with alternatives: the perspective of postmodern totalitarianism with the technocratic dictatorship, or the formation of humanity as a community of equal citizens and nations in the spirit of the model of social-democratic globalization of the world, with the respect of the cultural diversity of the world, and with the globalization of understanding and solidarity among people. Thus, we also share great responsibility as to the shape, character and essence of the future of mankind – whether it will evolve toward the humanization of society and the emancipation of man, or toward the new forms of social, political and cultural enslavement. The identity of the Roma, as well as their image in Serbia and Europe, is reduced to the marginalized dimension of culture, and the cultural tradition of the Roma is exposed to irony and vulgarization by majority and other minority communities. Roma culture, artifacts and artists are formally invisible and unrecognized in society. This paper points to the need to change the image of the Roma in the world and provides a possible methodological framework for changing the paradigm.

Key words: culture, identity, image, Roma